

УДК 821.161.2-32.09 І.Франко : 159.9

КОНЦЕПЦІЯ ПОСІВУ БІБЛІОПСИХОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ (ОПОВІДАННЯ ІВАНА ФРАНКА “БОРИС ГРАБ”: ТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Наталія ДЕМЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра бібліотекознавства і бібліографії
вул. Університетська, 1/250, 79000 Львів, Україна,
тел. 8 0322 96 43 78*

Стаття присвячена проблемі посіву бібліопсихологічних цінностей – формуванню мнени читачів з огляду на основні закони бібліопсихології. На основі текстологічного аналізу оповідання І. Франка “Борис Граб” послідовно окреслено основні передумови, закономірності, чинники, етапи й учасників цього процесу.

Ключові слова: бібліопсихологія, енграма, мнєма, екфорія, гомофонія, закон Семона, закон Гумбольдта-Потебні, закон І. Тена, подразнення-збудження, енграфування, посів бібліопсихологічних цінностей.

Нагромаджуючи інформацію, людство щораз гостріше відчуває потребу її належного осмислення. Парадокс полягає насамперед у тому, що суттєве збільшення можливостей і масштабів сучасного інформаційного поля, що мало б сприяти прогресові, подекуди унеможливує його, з огляду саме на масштабність. Інформаційний бум III тисячоліття вимагає від людського мозку щораз інтенсивнішої активізації, не пропонуючи натомість дієвих практичних рекомендацій щодо такого прискорення. Особливо проблематичним є цей процес для індивідів, особистість яких лише формується, позаяк нескінченна множина документів потребує не тільки й не стільки формального ознайомлення, як їхньої дієвої трансформації.

Вочевидь, спростити ці завдання мали б учення й концепції сприйняття та осмислення чужого тексту. Адже “саме процес сприйняття чи “привласнення” і “споживання письмового тексту як художнього продукту є не менш загадковим явищем, а можливо, навіть і подією, ніж феномен народження тексту в мерехтливому мереживі гри літер, знаків, значень” [7, с. 182], але, на жаль, “проблема взаємовпливу “читач – текст” і досі теоретично не розв’язана через очевидну неможливість теоретично осмислити і за допомогою понятійно-категоріяльної термінології окреслити всі тонкощі й відтінки рецепційного розмаїття” [7, с. 182]. Отже, актуальність дослідження зумовлена тим, що збільшуючи масштаби посіву бібліопсихологічних цінностей, людство зобов’язане винайти і вдосконалений шлях його здійснення.

Питання рецепції аж ніяк не нове. Зважаючи, власне, на численні тонкощі цього процесу, науковці різних галузей знань неодноразово намагалися пояснити його, аби згодом оптимізувати. На початку XX ст. саме питання рецепції було одним із наріжних каменів бібліопсихології¹, завданнями якої були: “1) перетворювати друковане, рукописне й усне

слово із знаряддя взаємного нерозуміння на знаряддя взаємного розуміння; 2) з цією метою знайти наукові способи формулювання своїх особистих думок мовою не лише своєї, але й чужої психології; 3) науково організувати психологічну асиміляцію знань реальних замість словесних, тобто розуміння слів замінити знанням і розумінням реальності; 4) у такий спосіб перетворювати друковане, рукописне, усне слово на реальну і могутню зброю боротьби за істину і справедливість; 5) із цієї останньої мети зрозуміло випливає найбільш жорстока боротьба з тренуванням і муштрою, із усіляким “bougrages des cranes” [13, с. 43].

“Процес письма передбачає процес читання як свій діалектичний корелят, і ці два взаємопов’язані акти вимагають двох різних виконавців. Тільки завдяки об’єднаним зусиллям автора і читача виникає такий конкретний та уявний об’єкт, як продукт розумової праці” [14, с. 43], – отож вивчати слід і автора, і читача, власне, і читача, і автора. Саме тому одним із найважливіших розділів бібліопсихології є розділ, присвячений психології передачі від того, хто передає, до того, хто отримує. Власне, кого слід назвати тим, хто передає? Під цією дуже загальною назвою розуміють, по-перше, будь-кого, хто промовляє, корелятом якого є той, хто слухає, по-друге, будь-кого, хто пише, корелятом якого є той, хто читає. “Згідно із загально- прийнятим уявленням про цей процес, – стверджує М. Рубакін, – у кожному рукописному, друкованому, усному слові є зміст, який у них вклали раз і назавжди. Отже, мовлення є ніби посудина, у якій зміст може зберігатися аж до кінця віків, і кожен охочий може взяти цю посудину і випити з неї саме цей зміст. З точки зору бібліопсихології це зовсім не так, оскільки процес вкладання зовсім не те, що процес отримання... Насправді зміст, який вклав у твір автор, завжди зазнає певних змін у процесі читання чи слухання. Чому відбувається саме так? Чи не захована причина такого явища у самому процесі слухання і читання... отже, слід вивчати і процес вкладання і процес отримання” [13, с. 29-30]. Елементом, що безпосередньо й дієво впливає на два попередні, утворюючи із цього явища складний, закономірний процес, і з бібліопсихологічного погляду особливо важливий, є психологія підходу людини до людини в усякому пересуванні всілякої цінності по її траєкторії. “Уся книжкова справа складається з таких підходів, кількість і якість яких зумовлює кількісну та якісну характеристику книжкової справи як трудового процесу, починаючи від Автора і закінчуючи Летою. З точки зору бібліопсихології міжкнижкове та міжіндивідуальне, проте цілком соціальне явище просування словесних цінностей по їх траєкторіях потребує особливо серйозного вивчення, оскільки центр тяжіння всілякого успіху, всілякого значення, всілякого впливу друкованого, рукописного та усного слова знаходиться саме в співвідношеннях тих, хто передає, і тих, хто отримує” [13, с. 27]. У цьому міжіндивідуальному соціальному явищі вагоме, а інколи й визначальне місце посідає теорія посіву бібліопсихологічних цінностей², у якому беруть участь три фактори: сіяч, насіння та ґрунт, на який їх кидають і в якому послідовно втілюються три основні закони бібліопсихології. “Посів – сукупність того насіння, яке закріпилося на ґрунті, у який його кинули, і проросло. Циркуляцію книг, траєкторія якої є перервною, слід неодмінно відрізнити від посіву...” [13, с. 34].

Оскільки теорія посіву передбачає оперування основними термінами й положеннями бібліопсихології, окреслимо найважливіші з них. Насамперед, М. Рубакін розглядав процес читання як процес подразнення-збудження³. Зміна, що відбулась у подразненій речовині організму – енграма (запис). Записується (енграфується) все пережите організмом, будь-який прояв життя: і усвідомлений, і той, що відкладається у підсвідомості. Сукупність таких енграм-записів створює так звану мнему⁴. Більшість енграм у конкретний, окремо взятий момент існує в прихованому, латентному стані. Проте вони можуть бути активізовані – винесені у свідомість. Цей процес Семон назвав екфорією (тобто, оживання вже

накопиченого досвіду, спровокованого повторною дією первісного збудника цілком, або лише якоїсь його частини). Обидва ці процеси є фізичними і психічними водночас, і саме в цьому твердженні полягає важлива особливість і перевага теорії та термінології Семона. “Особливо слід зазначити, що подразник, впливу якого зазнає організм, ніколи не буває простим – він завжди є складним: із навколишнього світу на нас діють цілі комплекси подразників. Діють безперервно й одночасно. Складний комплекс подразнення-збудження залишає після себе складний комплекс енграм” [13, с. 48-49].

Перший основний бібліопсихологічний закон – закон Семона: усі одночасні подразнення в межах одного організму утворюють поєднаний симультанний комплекс збуджень, що зумовлює енграфування⁵, у процесі якого виявляються зв'язки слова та реальності, тобто залишає взаємопов'язаний і настільки ж єдиний комплекс енграм... Між енграмами відбувається, образно кажучи, боротьба за виживання. Енграфування залежить також від того, чи перебував організм у момент одержання енграми у відповідному внутрішньому енергетичному стані.

Наступний розділ вчення про мнему – вчення про явища мнематичного походження, які визначають усю поведінку індивіда в його особистому та соціальному житті. Це відбувається з допомогою тих оригінальних енграм, які запропонувала реальність. Мнематичні явища відіграють визначальну роль у процесі читання та слухання чужого мовлення. Вони – надзвичайно складний психічний процес відтворення реальності під впливом подразників, що надходять від літер і звуків, слів і фраз, тексту загалом⁶.

Отже, мнема – поняття динамічне, а не статичне. “Мнема – так би мовити, потік енграм і екфорій. Енграми, як, зрештою і мнему, не можна розглядати як щось раз і назавжди зафіксоване, що не зазнає змін. Навпаки, динаміка життя робить мнему динамічною” [13, с. 50-51].

Друге положення закону Семона: “Екфорично діє на симультанний комплекс енграм навіть часткове повернення того енергетичного стану, який зумовив енграфування цього комплексу” [13, с. 51]. Окрім первісних мнем (тих, що утворилися безпосередньо внаслідок дії подразників реальності), існують також мнематичні енграми, оскільки екфорія теж енграфується. У процесі екфорування чітко виявляється асоціація енграм: оживання одного з елементів зумовлює оживання всіх інших, що належать до певного, одночасно сформованого комплексу. Такий їхній зв'язок між собою у межах одного комплексу і слід називати асоціацією, яка відіграє надзвичайно важливе значення у процесі читання та слухання. Повторення одних і тих самих енграм – запорука їхнього кращого запам'ятовування, оскільки залишає значно стійкіший слід. “Якщо ці енграми цілком рівнозначні, відбувається їхнього цілковитий збіг – повна гомофонія... З огляду на це, читання – низка таких гомофоній повних або часткових. Енграми, що екфорується у цьому процесі, постійно порівнюють із первісними подразниками. Тобто читання – потік гомофоній. Отже, зважаючи на це, розуміння чогось функціонально завжди залежить від особистого досвіду індивіда, отже, від якісної та кількісної характеристики його мнemi” [13, с. 52-53].

Другий закон бібліопсихології – закон Гумбольдта⁷–Потебні: “Людське мовлення, як і всі його елементи, аж до окремого слова, звука чи навіть букви, лише знаряддя збудження психічних переживань, відповідно з особливостями тої мнemi, в якій вони відбуваються, а не знаряддя передачі цих переживань. По-іншому цей закон можна сформулювати так: слово, фраза, книга не передавачі, а збудники психічних переживань у кожній індивідуальній мнemi”⁸ [13, с. 61]. Із закону Гумбольдта–Потебні цілком закономірно випливає закон накопичення енграм, який М. Рубакін назвав законом І. Тена, оскільки саме цей позитивіст і дарвініст уперше сформулював ідею про потрійний характер накопичення енграм у мнemi.

Третій закон бібліопсихології – закон І. Тена⁹ можна сформулювати так: енграми, що неперервно перетікають у мнemu і зумовлюють якісний і кількісний бік екфорій, завжди перебувають у функціональній залежності, по-перше, від раси¹⁰, по-друге, від середовища¹¹, по-третє, від моменту¹². Особливості раси – явища спадкові. Зокрема, природні рефлексії. Особливості середовища є постачальниками оригінальних енграм, не спадкових, але таких, що можуть стати спадковими. “Момент завжди індивідуальний і в просторі, і в часі. Наповнення мнemu відбувається цими трьома шляхами” [13, с. 67]. Отже, закон І. Тена підводить під бібліопсихологію фундамент соціологічний, подібно до того, як закон Р. Семона дав їй фундамент біологічний, а закон Гумбольдта-Потебні – психологічний.

Усі перелічені явища діють у процесі посіву бібліопсихологічних цінностей і в певний спосіб відповідають за кожен із його етапів.

Позаяк завдання бібліопсихології насамперед практичні, то теорія посіву бібліопсихологічних цінностей, як і будь-яка інша, потребує не лише теоретичного підґрунтя, але й аргументованих доказів, основа яких – практика. Одну із версій концепції цього процесу знаходимо в оповіданні Івана Франка “Борис Граб”. Його інтерпретація цього явища цікава з огляду на кілька чинників: *по-перше*, йтиметься не про чергову теоретичну розвідку, із численними термінами, а про художній текст – оповідання “Борис Граб”, метафорична образність якого – спосіб витлумачити складні теоретичні постулати; *по-друге*, що не менш важливо, розглядатимемо автобіографічний твір, що дозволить окреслити механізми рецепції автора, а, можливо, й генезу феномену його геніальності, який ось уже століття цікавить істориків, соціологів, врешті, психологів; *по-третє*, твір рясніє сентенціями, які без перебільшення можна вважати рекомендаціями для всіх без винятку учасників цього процесу.

Відповідно до однієї з основних настанов бібліопсихології, згідно з якою “примат змісту у теорії бібліопсихології повинен поступитися місцем примату читача; примат речі – примату тієї психіки, яку так чи інакше збуджує ця книга” [13, с. 65], аби дослідити увесь процес, необхідно здійснити дослідження того ґрунту, у який падають зерна (I), сіяча (II), посіву (III), насіння¹³ (IV).

I. Отже, передовсім, слід зважити на ґрунт, у який здійснюватимуть посів – мнemu¹⁴, а саме її склад. “Склад мнemu визначають ті оригінальні енграми, які знаходяться в мнemu. Ці енграми необхідно диференціювати за джерелами їхнього надходження, якими є: 1) спадковість; 2) соціальне середовище, або колективний досвід людства; 3) особистий досвід індивіда” [13, с. 67]. Загалом мнemu героя оповідання, не вдаючись у причинно-наслідкові зв’язки, що передували її формуванню, І. Франко окреслив на двох перших сторінках твору. Зокрема, соціальну мнemu¹⁵, а, точніше, оточення, що мало б її формувати, автор охарактеризував у двох перших реченнях: “Борис Граб був хлопська дитина. Батько його, заможний господар у підгірському селі Д. коло Добромилля, віддав його, свого найстаршого сина, до школи спершу до Лаврова до василіан, а потім до Перемишля до гімназії” [20, с. 177]. Спадкова мнema¹⁶ Бориса Граба теж доволі чітка й зрозуміла: “Обдарований незвичайними здібностями, величезною пам’яттю, бистрим і ясним розумом, він із тими вродженими дарами лучив велику пильність і працьовитість, замилювання до порядку і точності і вироблене гімнастикою та фізичною працею здоров’я та сильну будову тіла. Свій час умів він розділити так, що на всяку роботу, на всяку науку знаходив час і пору” [20, с. 177]; “Наука в двох перших гімназійних класах вимагала лише пам’яті, а не праці думок; для того Граб, обдарований такою надзвичайною пам’яттю, що всі виклади вчителів запам’ятовував відразу в школі, не вчився дома нічого” [20, с. 179].¹⁷ Окрім здібності до наук, Борис Граб вирізнявся вмінням наполягати на своєму: “Батько бажав, щоб син, скінчивши гімназію, йшов до

духовної семінарії, але Борис уперся і пішов до Відня на медицину” [20, с. 177]. Згідно із твердженням М. Рубакіна, “індивідуальна мнєма¹⁸ особливо цікава для бібліопсихолога” [13, с. 76]. У цьому контексті особливо важливим є твердження про те, що “не знання, не переконання особи слід вважати засадничими елементами індивідуальної мнєми, а його емоції, почуття, афекти, прагнення і бажання” [13, с. 75]. Прикметно, що бажання Бориса Граба істотно відрізнялися від прагнень його однолітків: “Ще в гімназії він з власної охоти навчився кількох європейських мов, прочитав у кождім із них чільні твори літератури, які лише міг запопасти в такому непросвітнім городі, як Перемишль, але, крім того, живучи два роки у столяра, вивчився столярства, відтак у токаря токарства, а ще в сьомім класі не побоявся насмішок товаришів, ба й деяких учителів, але перейшов на квартиру до одного шевця і в заміну за підчування його сина вивчився й того, у школярів так погордженого, ремесла” [20, с. 177]. Ще більш інтригуючим був спосіб, у який Граб проводив вільний час: “поробивши писемні роботи, коли були позавдані, і відбувши дві-три години приватних лекцій (учив звичайно своїх товаришів-однокурсників, і то так, що один або два платили йому по два гульдени місячно, а на вчіння сходився весь “сірий кінець” класу), втікав із гурту і забавлявся по-своєму. Жив він у дуже поганій часті міста, над невеличким потоком, обставленим по двох боках поруччями. Граб вилазив на те поруччя і ходив по нім, визувши чоботи. Поруччя було невисоке, півтора ліктя понад вулицею, але стояло на самім березі потоку, а берег був високий і стрімкий і стіною здіймався вгору на яких три сажні. Не було нічого легшого, як гримнути з поруччя в потік, якого дно було або болотяне, або вистелене грубим камінням. Понад оту пропасть ходив Борис цілими годинами; іншим світ крутився, коли лише з протилежного берега гляділи на нього, а йому байдуже. Та й поліція ніколи майже на заходила в ту часть міста, щоб була могла заборонити йому тої гімнастики” [20, с. 179–180]. Така доволі нетрадиційна атракція виказує у героєві, по-перше, вміння зосередитися, по-друге, прагнення до чогось оригінального, по-третє, доволі спокійне ставлення до загальноприйнятої думки. Отже, проаналізувавши мнєму героя, вважатимемо, що Борис Граб був доволі вдячним “грунтом”, у який можна, а головне, зважаючи на його прагнення, треба було “сіяти”.

II. Образ “сіяча” – вчителя Міхонського¹⁹, постать якого вельми оригінальна й симпатична, окреслено теж доволі схематично, Франко не дбає про зайву деталізацію і не розповідає докладно історії його життя: “З принагідних натяків самого Міхонського та з оповідань інших товаришів він знав, що Міхонський був емігрантом із Росії, що одержав незвичайно широку освіту і готовився, мабуть, для далеко виднішої наукової кар’єри, ніж кар’єра бідного гімназійного “бельфера” в галицькім провінціалнім місті, і що якась незвичайна катастрофа викинула його з колії і прогнала в світ. Загнаний обставинами в глухе галицьке місто, не маючи надто щастя в родині, хоча мав молоду і незвичайно вродливу та веселу вдачу жінку і миленьку, гарну, як ангелик, донечку, він чув потребу хоч якої-будь духової, свобіднішої і шкільним регуляміном непрописаної роботи, і вдоволяв ся потребою працюю над ширшим, свобіднішим розвиванням бодай одного, найздібнішого та найхарактернішого – як йому бачилось – із-поміж своїх учеників” [20, с. 189].

Натомість Франко особливо акцентує на його вдачі (спадковій мнємі), стверджуючи, що “в нім було все немов навмисне зложене з суперечностей” [20, с. 178], яких було кілька. По-перше, “незвичайно нервовий і чутливий, він умів бути терпеливим і повільним та лагідним. Усе в нім, від нерівного покvapного ходу і бистрого, але миготливого погляду, аж до методи навчання, приступної, живої і щиро предметової (він учив математики, логіки й психології), а заразом прибраного в якісь педантичні форми, в якусь дрібничкову формалістику” [20, с. 178]; по-друге, “м’якого серця і доброї душі, він міг довести до розпуки

ученика – хоч і здібного, але повільного, флегматика; лише нервові, прудкі, рухливі натури могли подобатись йому. А проте той сам чоловік з педантичною строгістю додивлявся до того, як ученик стоїть при таблиці, як держить крейду, як маже губкою, як кланяється, – і не вважав зайвим по десять раз на кожній годині навчати учеників методичності, повільного, але ясного думання, точності й економії у всіх рухах, поступках і ділах.

– Не надто квапся, не надто й гайся, нічого замного! – оце були його улюблені приказки” [20, с. 178]; по-третє, Міхонський вирізнявся не лише методом викладання, але й демократичним ставленням до учнів, знову ж таки нетрадиційним для більшості учителів: “Моральність розумів він далеко ширше й гуманніше, ніж її розуміють звичайно гімназійні вчителі та шкільні регуляміни. На всіх протоколах гімназійних конференцій, де виключувано учеників за гру в карти, пятики і зносини з дівчатами, стояло ім’я Міхонського в числі тих, що голосували против виключення, і то звичайно такий голос подавав він сам-один.

– Я не похваляю тих поступків, – говорив він, – але одно те, що вони все-таки не такі вже смертельні гріхи, щоб за них морально убивати хлопця, а друге те, що всьому тому в великій мірі винні ми самі, ми, вчителі. Займіть, зацікавте хлопця наукою, давайте йому з себе приклад справді духового, відданого науці життя, то він прилипне до вас усею душею і не подумає навіть про п’янство й карти. А щодо дівчат – ет, не варто й говорити те, що вже давно воробці повинні б на дахах цвіркати!” [20, с. 189].

Отже, автор так само схематично відтворив соціальну й спадкову мнему Міхонського і, як бібліопсихолог, значно детальніше й послідовніше описав мнему індивідуальну.

Перш ніж перейти, власне, до процесу посіву, слід окреслити момент обов’язковий і абсолютно необхідний для того, аби посів був якомога успішнішим. “Підходом людини до людини, – стверджував М. Рубакін, – керує особливий закон бібліопсихології, глибокої практичної та теоретичної важливості – закон консонансу та дисонансу”²⁰ [13, с. 27]. Цей суттєвий чинник теж був у полі зору Франка. Коротко окреслено склад мнemi кожного з героїв, як ми вже зазначали раніше; спадкову й соціальну мнemi відтворено досить схематично, індивідуальну натомість відтворено чітко, з акцентами на тих моментах, які об’єднували їх, створювали консонанс²¹: “Лиш один учитель, Міхонський, хвалив Граба за те, заохочував і інших учитися ремесла і обік духової праці не занедбувати й фізичної, хоч, розуміється, надармо”; саме “намагання сполучити науку з фізичною працею звело Бориса до купи з Міхонським, який сам закликав його до себе до хати, часто розмовляв з ним і старався по змозі дати його думанню й науці живий напрям, вільний від шкільного педантизму й заскорузлості” [20, с. 177]. Проте вирішальним моментом став випадок, коли Міхонський застав Бориса Граба під час його еквілібристики. На запитання: “Що тут робиш?”, Борис простодушно і водночас по-філософськи відповів: “А що ж маю робити?” [20, с. 179]. Саме тоді Міхонський зацікавився занедбаним хлопчиною. У такий доволі нетрадиційний, художньо завуальований спосіб Франко констатує наявність взаємодії камертонів – необхідної передумови успішного посіву бібліопсихологічних цінностей. Адже подібно до того, як Борис відрізнявся від більшості учнів, Міхонський суттєво відрізнявся від більшості вчителів багатьма рисами, а найголовніше – вмінням захистити й довести свою позицію. Суттєво, що Міхонський розумів важливість консонансу, рецепційної настанови, адже насамперед “мусив освоювати його [Бориса Граба], добротою і ласкою з’єднати собі його повне довір’я” [20, с. 182], створивши у такий спосіб для щонайкращого посіву відповідні кліматичні умови.

III. Два попередні чинники безпосередньо впливали на процес посіву бібліопсихологічних цінностей, мета якого – сформулювати мнему²². Цей підрозділ статті доцільно, на нашу думку,

викласти у вигляді чітко сформульованих тез, ілюстрованих художнім текстом (або навпаки), і причин для цього кілька: по-перше, оскільки завдання бібліопсихології – практичні, кожна розвідка у цій царині має на меті сформулювати саме практичні висновки; по-друге, синкретичність бібліопсихології як науки, що існує на маргінесі кількох суміжних дисциплін, виявляється не лише в симбіозі їхніх основних теоретичних постулатів, але й у доцільності їх висновків для цих дисциплін, тож ці рекомендації становитимуть інтерес для всіх фахівців, так чи інакше залучених до процесу посіву бібліопсихологічних цінностей – формування мнєми. У цьому процесі, як і в будь-якому іншому, особливо важлива послідовність, що, власне, й перетворює безладні дії на ланцюг явищ, пов’язаних причинно-наслідковими зв’язками. Отже, всі запропоновані настанови є саме такими, оскільки виникають послідовно, доповнюють одна одну взаємодіючи і реалізуються саме у цій взаємодії. Звідси – перша настанова: *будувати мнєму слід у певній послідовності, зумовленій передовсім ґрунтом – сумою первісних енграм*. Зрозуміло, що до зустрічі із Міхонським мнєма Бориса Граба вже була наповнена, однак процес наповнення був безсистемним, тож у мнємі існували очевидні лакуни. Ніби керуючись законом консонансу, учитель насамперед заприязнився з учнем, а далі “узявся “цивілізувати” сього дикуну. Почав від того, що навчив його порядно ходити, просто, не перевалюючись з боку на бік, з піднесеним лицем, навчив кланятись, сідати, навчив тої акуратності й економії у всіх рухах, словах і поступках, що, як він говорив, повинна ціхувати розумного і практичного чоловіка. Він узявся робити з ним хатню гімнастику (тоді се ще була у нас нечувана новість), аби призвичаїти його до швидкості, прецизії й грації в рухах. Він постарався і винайшов для нього інше, здоровіше помешкання, власне у столяра, і велів Борисові в вільних хвилях учитися столярства” [20, с. 182]. Слово “цивілізувати”, мабуть, найкраще відтворює те, яку саме мнєму заповнювали у такий спосіб. Цивілізація – вищий прояв самоорганізації соціуму, отже, йдеться про мнєму соціальну. Прикметно, що у цей період Міхонський не надто ангажував Бориса до читання: “Книжок поки що не давав йому ніяких. “Досить з тебе й шкільних, – говорив він. – На інші прийде черга потому. Тепер роби, на варстаті!” [20, с. 182], що також є суголосним із загальною концепцією бібліопсихології, адже насамперед мнєму слід наповнити первісними енграмами (продуктами подразнення-збудження реальності), аби потім оперувати ними у наступних мнематичних процесах. Звідси – друга настанова – *якомога більше наповнити мнєму первісними енграмами*²³. Третя настанова – *привчити до методичної праці, вміння володіти мозком*²⁴. Саме у цьому, на думку Міхонського, полягає завдання учнів, саме цього вимагав він від учнів: “Ми з вами, як той біблійний Саул, що то пішов шукати загублених ослиць, а знайшов корону. Ми нібито ведемо вас шукати ослиць, ніби тих граматичних форм, алгебраїчних формул, історичних дат. А тим часом ні! Не о те ходить! Головна річ у тім, аби ви навчилися володіти своїм мізком... гімназія вчить вас володіти духовними органами, виробляє пам’ять, порядне думання, систематичність, а нарешті критичність. Оцеє мета гімназії. Гімназія – се та ж гімнастика, лише на широкій духовій основі. Щоб ти, пройшовши її, був приготований узятися до всякої праці чи науки, що має заповнити твоє життя. Аж там, за дверима гімназії, почнетесь те, що має придатися тобі в житті, правдива наука. Тут усе лише гімнастика” [20, с. 179]. Наслідком цієї методичної праці, цього “вироблювання здібностей” мала б стати “найвища, найдорожча – здібність власного думання” [20, с. 179]. Звідси – четверта настанова, співзвучна із завданням бібліопсихології – *навчитися формувати власну думку*. За цим Міхонський пильнував найдужче – почувши, що учень відповідає завченими напам’ять фразами, він “завдавав йому для проби таке питання, якого не було в книжці і на яке треба було відповісти з добрим намислом. Такими питаннями він випробовував здібність мислення у своїх учеників. І вже у кого побачив, що

відповідь на питання виходить справді здобутком його власної, хоч і невеличкої духової праці, для такого мав велике поважання: “Власна думка! Власна духовна праця, ось у чім властива ціль гімназії!” [20, с. 179]. Проте саме ця, остання настанова є однією із найскладніших до виконання і для сіяча, і для того, хто є об’єктом посіву, оскільки, поперше, залежить від якісного виконання всіх попередніх, по-друге, вимагає розуміння основних законів бібліопсихології. Отже, аж у п’ятому класі “бачачи, що хлопчина і фізично виробився, став здоровий, як дубчак, моторний та цікавий і що дух його доволі зміцнів і привик до методичної праці” [20, с. 182], почав давати йому книжки до читання зі своєї бібліотеки. Розпочав із “азбуки людської цивілізації, від “Одіссеї”. Через кілька днів Борис переповів цю “безсмертну поему” “дитячим звичаєм підносячи більше чудесні та фантастичні пригоди, а поминаючи побутові картини” [20, с. 182]. Натомість Міхонський зустрів його дивним запитанням про те, чи знайшов хлопець другу половину твору, подивований Борис просив і другу, на що учитель відповів: “Тут вона. В тій самій книжці. Візьми її і прочитай ще раз, а тоді розкажеш мені й другу половину” [20, с. 182]. Розчарований такими “жартами”, Граб кілька днів не брався до твору, вважаючи, що зрозумів його, але згодом, присоромлений, узявся читати, проте тепер – по-іншому: “Тепер, знаючи її зміст, він читав її помалу. Живі побутові картини насували йому на пам’ять рівно живі картини того сільського життя, яким жив його батько, серед якого й сам він виростав відмалечку. Чим далі вглиблювався в поему, тим більше блідли в його пам’яті фантастичні пригоди та міфологічні дивогляди, а зате тим яркіше визначувалися картини сільського віча, возової подорожі польовими дорогами серед родючих нив, сільського празника, дівчат, що перуть шмаття на річці, гостини, саду, сільських ігрищ, життя пастуха в полі і т. ін... Живі спомини з власного життя додавали його оповіданню ще більше свіжості, ясності та виразу” [20, с. 182]. У цьому уривку – художня інтерпретація закону Гумбольдта-Потебні²⁵, з якої – п’ята настанова – *проекцію твору слід будувати елементами саме цієї конкретної мнєми, взятої у певний момент дійсності, і що масштабніша мнєма, то масштабніша й проекція*. Під час другого читання відбулася екфорія первісних соціальних енграм, що стала основою для проекції цього твору, мовою цієї окремо взятої мнєми, причому цю “половину”, втішений своїм відкриттям, Борис назвав цікавішою, аніж перша. Однак і ця “друга” версія твору, за словами Міхонського, – не остаточна, наразі Борис “не міг підвестися вище”. Тож утретє учитель радив Борисові прочитати її після матури: “пізніше, як ввійдеш у своє власне, практичне життя, як поспробуєш і для себе сотворити свій власний матеріальний і духовий світ, тоді поспробуй також іще раз прочитати “Одіссею”. Тоді побачиш ту нову її сторону” [20, с. 185]. Лише поповнивши індивідуальну мнєму численними первісними енграмами, а згодом – мнематичними енграмами, герой матиме змогу осягнути, “привласнити” цей чужий наразі для нього текст. “Ще маєш час на такі речі”, – настановляє Бориса Міхонський. Наступний крок – збагнути твір як проекцію чужої мнєми й осягнути у такий спосіб її автора: “а потім ще далі розшириш горизонт і будеш питати: відки, у тодішніх людей і в отого таємничого Гомера взялася думка складати такі твори? І в якій формі? І такою мовою? І тисячні, тисячні подібні питання насунуться тобі, і тоді побачиш, як такий твір, частка життя великої нації, веде нас до студіювання того життя і виявляє на кождім кроці стільки ж безмежних горизонтів та нерозгаданих загадок, як і само життя” [20, с. 185]. Борисові аж “у голові зашуміло” од тих несподівано відкритих перед ним перспектив, які насправду були широкими; саме у такий спосіб, у такий послідовності можна наблизитися до розуміння мнєми соціуму²⁶.

Із цієї останньої настанови логічно висновується одна із основних, уже згаданих вище, тез бібліопсихології – скільки у книги читачів, стільки у неї змістів²⁷. В інтерпретації Франка це звучить так: “Що для нас правдиве, для інших, пізніших, може бути вже не

зовсім правдиве. Головна річ: відповідно поставити питання і дати на нього відповідь, згідну зі звисними нам фактами. Інші будуть мати більше фактів або розумітимуть наші факти не так, як ми, то й відповідь їх буде інша” [20, с. 186]. Шосту настанову доцільно не ілюструвати текстом Франка, а запозичити із нього: *“Але на розвої тіла й розуму не кінчилась виховуюча діяльність Міхонського; розвій моральної істоти чоловіка займає у нього трохи чи не найважливіше місце”* [20, с. 189]. Концепцію Рубакіна доволі часто спрощували, зводячи до її до теорії максимального інформаційного наповнення мнєми, проте насправді освіта задля освіти, як і теорія задля теорії не має сенсу. Кожна із мнєм, окрім первісних енграм матеріального світу, має енграми мнєматичні (похідні, утворені внаслідок численних екфорій), до яких належать уявлення про загальнолюдські цінності. Отже, мета посіву бібліопсихологічних цінностей – розвій моральної істоти.

“Посів”, без сумніву, був вдалим: *“треба було довгих літ систематичної та терпливої праці з боку вчителя та ретельного зусилля з боку ученика, щоб із сеї постанови, мов із зернятка, виплекати гарну рослину – чесну одвертість та правдивість характеру”* [20, с. 190]. Окрім потреба освіченості, затамив Борис засадничі моральні настанови: *“Ученики зразу напівжартом прозвали його “Епамінондом”, вичитавши в латинських виписах Шенкля речення про сього старинного героя, “qui ne joco quidem mentiretur” (що навіть жартом не говорив неправди). Під назвою “Епамінонда” знала Бориса вся гімназія”* [20, с. 190].

Безперечно, лише цими рекомендаціями методика посіву бібліопсихологічних цінностей не вичерпується, оскільки, по-перше, вони, зрозуміло, є загальними; по-друге, йдеться про ідеальну ситуацію, зокрема, зважаючи на наявність консонансу, зумовленого схожістю індивідуальних мнєм; по-третє, зважаючи на конкретно визначену ситуацію, характеристики мнєми, кожен окремий посів слід доповнити необхідними чинниками. Рубакін застерігав від будь-якої уніфікації будь-якого засобу формування мнєми, оскільки первісним, а отже, й визначальним завжди є психологічний тип читача²⁸.

IV. Проблему останнього, проте не менш вагомого чинника – “насіння”²⁹ – ми вже частково розглядали у попередньому розділі. Згадаймо хоча б, що розпочав Міхонський із “Одіссеї”. Отже, по-перше, лише тексти, що є проєкцією оригінальних, максимально заповнених первісними енграмами авторських мнєм, здатні подібно до снаряду запалити мнєму читача³⁰. По-друге, напрочуд зрозумілою у загальному контексті бібліопсихології є настанова Міхонського читати ці книги мовою оригіналу (на думку М. Рубакіна, мова – прояв соціальної мнєми). Осягнути мнєму соціуму через художні твори його представників можна лише осягнувши мову як вияв цієї мнєми. Тож Борис Граб більшість творів класиків світової літератури читав в оригіналі, вивчивши латину, французьку, німецьку, італійську. По-третє, окрім чільних творів мовою оригіналу, Міхонський давав Борисові *“докладні життєписи даних авторів, збірники їх листів, мемуари їх самих та їх сучасників”* [20, с. 186]. Ця позиція, без сумніву, становить проєкцію основних вимог до посіву бібліопсихологічних цінностей, адже у такий спосіб учитель *“приучував його [Бориса], з одного боку, розуміти всякий твір людського духу на основі того часу й тих живих людських взаємин, яких він був витвором і виразом”* [20, с. 186]. Аби будь-який твір *“реформував глибину, а не помножив те, що “поверх душі” плаває”* [12, с. 12] – а саме у цьому полягає завдання посіву бібліопсихологічних цінностей, – слід сприймати його саме як проєкцію мнєми авторської, для розуміння якої незаперечне значення має епістолярій і спогади сучасників. У такий спосіб саме цей читач окреслює для себе те середовище, яке постачало первісні енграми саме цьому авторові: *“Захочеш глибше ввійти в студіювання якоїсь історичної епохи, то йди просто до джерел, до сучасних тій епосі писань або до основних монографій”* [20, с. 187]. З іншого боку, Міхонський убезпечив і врятував Бориса від *“готових шаблонних конструкцій*

шкільних підручників” [20, с. 188]. На його думку, це був баласт, який лише набиває голову готовими (читай – витвореними чужою мнемою) конструкціями. “Отакі сметанкарі, що нібито збирають сметанку з усіх спеціальних праць, дають по правді тільки якусь бовтанку, препаровану для їх власного смаку, але для нас, особливо для молодіжі, більше шкідливу, ніж пожиточну... Вони виробляють цілі генерації тих премудрих людців, що все знають, але поверха, з чужих слів, а про все готові говорити з таким певним видом, немов вони все те бачили, читали й передумали”³¹ [20, с. 187]. Наслідок такого наповнення прогнозований, і замість дієвої трансформації маємо “bourrages des cranes” (фарширування мізків), уникнути якого – завдання бібліопсихології.

Доволі нетрадиційне, здавалося б, для Франка, тлумачення розвідок із історії літератури: “ – Се не для тебе! – говорив він. – Старайся насамперед пізнати якнайбільше творів літератури з власного читання, а тоді вже берися й до історії літератури. Я би велів попалити дев’ять десятих частей усіх тих компендій. Се попросту деморалізація, а не наука” [20, с. 187]. Такі застереження – цілком виправдані. Найбільша небезпека – мнєма, наповнена висновковими енграмами, не базованими на реальності. Це – шлях до деморалізації: “Не читай того! Вчися дивитися на природу, на твори людської штуки, але дивитися власними очима, не крізь окуляри ніяких псевдоестетичних формул. Чим більше їх будеш бачити, чим докладніше їм будеш придивлятися, чим ліпше будеш пізнавати їх техніку та загальні закони психології, тим краще виробиться твій смак” [20, с. 187-188]. Завдання бібліопсихолога – сформувати мнєму індивіда у такий спосіб, аби у визначений момент він міг стати бібліопсихологом, інакше будь-яка дія втрачає сенс. Особливо категорично Міхонський заперечував так звану науку про красу, й аргументи цього твердження співзвучні із загальними положеннями бібліопсихології: кожен творить красу мовою своєї мнєми: “Нема ніякої спеціальної науки про любов ані про гнів, так само нема ніякої спеціальної науки про почуття краси. А поза нашим особистим почуттям ніякої краси нема” [20, с. 187]. Обираючи “насіння” для “посіву”, Міхонський насправді саме так виконував одну із засадничих настанов цього процесу – наповнити мнєму первісними енграмами, які, екфоруючи, витворюють струнко збудовану систему, а не безладну множину.

Остання найважливіша фаза посіву бібліопсихологічних цінностей, що апелює практично до вже сформованої первісними та деякими мнематичними енграмами мнєми і якій обов’язково передують усі попередні, передбачає спеціальне “насіння” у вигляді бібліопсихологічних цінностей, які лише формують запитання, але не пропонують жодної відповіді. Згодом Міхонський “задоволься тим, що сформулював якесь питання і додавав: – Власне над тим, у тім напрямі тепер працюють учені люди там, у вільніших краях” [20, с. 188]. Цей етап є перехідним від мнєми, що вже не є ґрунтом у звичному розумінні слова, але ще й не остаточно сформована, адже лише вміння розв’язувати поставлені завдання, оперуючи мнємою, свідчитиме про її достатнє (зрозуміло, на цей момент) наповнення.

Отже, обираючи “насіння” для “посіву” у “ґрунт” (мнєму), насамперед слід детально вивчити цей ґрунт, аби створити оптимальні умови для найкращого врожаю; далі необхідно знайти насіння, яке б відповідало ґрунтови. Для посіву слід відбирати лише здорові насінини – твори, що, своєю чергою, є плодами оригінальних мнем, але не пропонувати їх у переробленому кимось іншим, так би мовити, законсервованому вигляді (мовою мнем-посередниць). Натомість пропонуючи такі “консерванти”, слід зважити на “термін їхньої придатності” та “додаткові інгредієнти”, що іноді вдало доповнюють основний продукт, а подекуди навпаки – спотворюють його, віддаляючи споживача від реальності.

“Оскільки процес створення, циркуляції та утилізації бібліопсихологічних цінностей є одним із основних трудових процесів, на яких ґрунтується сучасна, по суті, вербальна

цивілізація і культура людства, то від раціональної організації і використання цього процесу залежить і вдосконалення культури і цивілізації” [13, с. 38]. На жаль, через відомий суспільний контекст у вітчизняній книжковій справі панував примат ідеології: “Абстрактне вивчення читача, вивчення психічних властивостей за запитальником Лазурського або шляхом бібліопсихології, аналізи книги за методом Геннекена на практиці відійшли на задній план. Бібліотекарі СРСР користуються не методом аналізи Рубакіна, Геннекена та інш., а охоплюють процес читання в цілому, вивчають відношення читача-робітника, читача-селянина, читача-комсомольця, читача-партійця, читача-жінки до книги, до авторів, до того або іншого твору” [1, с. 25-26]. Тож нині всі без винятку галузі книжкової справи вимагають ґрунтовних реформ бібліопсихологічно усвідомлених. Зрештою, ці реформи вже розпочалися, зокрема, кожен із учасників посіву бібліопсихологічних цінностей – і ґрунт, і сіяч, і насіння, і, власне, сам процес – стали у ХХ ст. предметами досліджень, що, базуючись на теорії Миколи Рубакіна, викристалізувалися в окремі самостійні дисципліни³². Однак, оскільки неможливо оптимально організувати процес, не оптимізуючи кожного із його учасників, попри різні об’єкти дослідження кожна із цих похідних наук у той чи інший спосіб вирішує основне завдання бібліопсихології: “виробити в собі мистецтво впливати на чуже Я за допомогою таких слів, які для цього чужого Я мають таке саме значіння, як і для того, хто говорить. Кожен із нас повинен виробити в собі уміння говорити мовою інших психічних і соціальних типів, мовою інших психологій”. [12, с. 12 – 13]. У цьому контексті теорія посіву бібліопсихологічних цінностей саме як суспільне, комунікаційне явище набуває щораз більшого значення (зрештою, кожен із нас і ґрунт, і сіяч). І йдеться нині не про найпростіші книгознавчі, психологічні та педагогічні постулати, а про синтез усіх залучених до цього процесу дисциплін й відповідних методик, що в той чи інший спосіб вивчають його основні передумови, закономірності, чинники, етапи й учасників. Будь-яка, навіть найбільш вдало скомпонована теорія, що втрачає зв’язок із практикою, зрештою, яка, власне, не покликана до життя нагальними практичними потребами, безперечно, втрачає сенс. Інтерпретація посіву бібліопсихологічних цінностей, реалізована на рівні художнього тексту І. Франка, зокрема, оповідання “Борис Граб” як окремий випадок цієї концепції водночас доказ і, безперечно, вдалий (зважаючи на автобіографізм образів) приклад. Настанови, які сформулював І. Франко, відтворюючи окремий випадок цієї теорії, є водночас здобутками і перспективами бібліопсихології.

Коментарі

¹ Бібліопсихологія – “синтетична наука, родовою ознакою якої є психологія, а видовою – книжкова справа, об’єктом – поведінка робітників усіх сфер того трудового процесу, який називають книжковою справою і який передбачає всі процеси створення, розповсюдження, циркуляції, утилізації всіх цінностей друкованого, рукописного, усного слова” [13, с. 38]. (*Оскільки теорія Миколи Рубакіна стала основою численних концепцій ХХ ст., що визначають окремі напрями сучасного бібліотекознавства, книгознавства, бібліографії, вважаємо доречним подати основні її положення. Тут і далі цитуємо за виданням: Рубакін Н.А. Психологія читателя и книги. – М.: Книга, 1977. Переклад наш – Н.Д.*) Оскільки психологія книжкової справи зводиться до процесу праці й поведінки робітників, а поведінка їхня є сукупністю реакцій, то авторство, мовою об’єктивної психології, зводиться до формулювання подразників, а читання – до отримання й реагування на них. Перше і центральне місце у бібліопсихологічних дослідженнях має належати вивченню тих дій, впливів, подразників, які справляють друковане, рукописне, усне слово на читача та слухача... “Бібліопсихологія – наука про реакції на такі подразники, як друковане, рукописне та усне слово” [13, с. 30]. Час становлення бібліопсихології минув, а наукове осмислення її ще не відбулося.

Однозначно можна стверджувати лише, що це дискусійна галузь знань, яку вирізняє повний діапазон оцінок – від абсолютного заперечення до безперечного визнання. Чинників для такого стану речей кілька. Насамперед, дається взнаки відсутність єдиної загальноновизнаної дефініції. Узагальнююче визначення виглядатиме так: Бібліопсихологія – наука, що вивчає всі ланки, передумови та чинники діалектичної єдності психічного процесу “документ-споживач”, оперуючи парадигмою сучасного бібліотекознавства, бібліографії, лінгвістики, мовознавства, психології тощо. Отже, складність цієї науки передовсім у її синкретичності, але водночас саме у цьому її суттєва й незаперечна перевага, адже лише залучення щонайширшого кола дисциплін, об’єктом вивчення яких є споживач, дасть змогу повністю окреслити, узагальнити і, що, мабуть, найголовніше, застосувати на практиці результати цих наукових студій. Отже, дискусійність цієї науки у її синкретичності, і, відповідно, у численності поглядів та інтерпретацій. Бібліопсихологію прийнято вважати однією з доволі молодих дисциплін, при тому хронологічно її безпосередньо пов’язують із ім’ям М.О. Рубакіна, а зокрема такими його розвідками, як “Практика самоосвіти” (серед книг і читачів) (1914), “Як і з якою метою читати книги” (1912), “Психологія читача і книги” (короткий вступ у бібліотечну психологію) (1929). Насправді наука про психічне підґрунтя процесу створення та сприйняття документів як процесу пізнання світу засобами другої сигнальної системи виникла значно раніше, і аргументів на доказ цього більш ніж достатньо.

По-перше, якщо керуватися найпростішим, а саме етимологічним зрізом терміна (“biblio” – книга, “psyche” – душа), слід згадати і напис над входом у велике книгосховище Рамсеса II, засноване приблизно в 1300 р. до н. е. поблизу Фів, стародавньої столиці Єгипту: “Аптека для душі”. Отже, уже у II тисячолітті до н. е. людство не лише чітко усвідомило взаємозв’язок між читачем, його психікою і книгою як наслідком психічного процесу авторства, а й збагнуло механізми цього взаємозв’язку, вбачаючи у найдавніших документах – засіб формування та корекції психічного буття особи.

По-друге, вочевидь, кілька сот тисяч томів склав би перелік сентенцій, що відтворюють ставлення до книги зосібна від найпростіших суперлятивів до складних уявлень про психічне підґрунтя процесу читання. Чи не варто тут згадати, зокрема, кількох всесвітньо відомих бібліографів минулого і їхні етапні праці, що становлять класику світової бібліографії, а саме, перші бібліографічні праці рекомендаційного характеру грецького граматака Демофіла “Про книги, гідні придбання”, римського вченого Геренія Філона “Про придбання і відбір книг” в 12 частинах, граматака Телоса із Пергаму “Три книги про знання книг, в яких вказується, які книги гідні придбання”. Вже у назвах цих розвідок сформульовано одне із основних завдань бібліопсихології – дати кожному читачеві його книгу. Найпереконливішим аргументом на користь “віку” цієї науки є твердження самого Рубакіна: “Література... з усіх розділів бібліопсихології надзвичайно широка. Покажчик її, що зберігається у бібліотеці Секції бібліологічної психології (у Лозанні), містить понад 30 000 назв книг, брошур і статей різними мовами, за якими нескладно відтворити загальний перебіг історії бібліопсихології, починаючи від Древнього Сходу і аж до наших днів” [13, с. 46]. Отже, уся історія бібліотекознавства і бібліографії – шлях до формування самостійної науки бібліопсихології із відповідною методологічною та методичною системами. Хронологічно становлення та розвиток бібліопсихології охоплює щонайменше кілька тисячоліть, і абсолютно аргументовано можна стверджувати, що вона виникла тоді, коли вперше найдавніша людина у найпростіших символах зафіксувала інформацію, а інша цю інформацію відчитала, оскільки впродовж усього цього часу психічний механізм сприйняття концептуально не змінився й передбачає ті ж основні процеси.

²Бібліопсихологічні цінності – усі психічні та матеріальні цінності, залучені до процесу творення мнєми, зокрема, усне, рукописне та друковане слово.

³“Уявімо собі найпростіший варіант – живий організм, який ніколи не зазнавав подразнення. У цьому випадку щодо саме цього подразника організм перебуває у первісному індіферентному стані. Натомість саме цей подразник у цій ситуації є первісним або оригінальним. Якщо подразник досить сильний, а організм здатний сприйняти подразнення, то на нього організм відповідає збудженням.

Подразнення вважають таким, що не відбулося, якщо організм не реагує на нього. Подразнення-збудження, отже, є процес єдиний, але подвійний: одне без іншого неможливе... Під час повторного подразнення, спричиненого саме цим подразником, поріг подразнення знижується, і збудження настає раніше, аніж уперше. Щойно припиняється дія оригінального (первісного) подразника на організм, збудження ніби припиняється. Проте насправді це не так: збудження буває максимальним, коли триває дія подразника. У цьому полягає перша, найважливіша фаза у процесі подразнення-збудження. Щойно дія подразника припинилася, синхронне збудження згасає, проте не одразу, а поступово. Настає друга фаза, безпосередньо пов'язана із першою. Після неї організм ніби заспокоюється, вступає у вторинний індіферентний стан, який, проте, істотно відрізняється від первинного насамперед тим, що стосовно саме цього подразника речовина живого організму є вже молекулярно зміненою: воно зберігає слід від пережитого збудження. З цього моменту організм стає сприйнятливим до цього подразника, порівняно з іншим, йому не відомим" [13, с.48].

⁴ "Термін *мнема*, що відтворює процеси одержання, збереження і оживання подразнень уперше запровадив у науку німецький біолог-дарвініст, професор Ріхард Семон у працях "Die Mneme", "Die mnemischen Empfindungen". Цьому терміну науковець надавав особливого значення, запроваджуючи його саме для того, аби не користуватися терміном *пам'ять*, що є спадком старої філософії, яка визначала її як особливу здатність душі. Для Семона *мнема* – психофізіологічний факт, придатний для наукового вивчення. Вчення про *мнему* є, як і вчення про умовні рефлекси, біологічною базою об'єктивного дослідження всіх бібліопсихологічних явищ... Із цього вчення логічно висновуються усі інші закони бібліопсихології..." [13, с. 47]. "Мнема кожного з нас – єдине ціле. Вона інтегральна у своїй багатоманітності. Вона потрібна, адже її енграми потрібного походження: одну ми отримуємо у спадок, другу – із соціуму, третю – з індивідуального життєвого досвіду. Загальна єдина *мнема* суб'єкта – до певної міри рівнодіюча всіх *мнематичних* явищ, які в ній відбуваються, і активних, і пасивних... *Мнема* – явище динамічне – процес, який починається із моменту народження першого організму на планеті і триває невизначено довго із покоління у покоління. Теорія *мнеми* пропонує біологічну базу під теорію книжкової справи, дає можливість систематизувати всі явища у цій галузі, не лише на біологічному, але й на психологічному, а головне, соціологічному фундаменті і потребує вивчення індивіда в колективі, а колективу – у зв'язку з вивченням різних типів індивідів, з яких він складається. Теорія *мнеми* є теорією особистості, колективу та їх співвідношень. Особистість є *мнема* особистості" [13, с.77].

⁵ "У живому організмі енграфується будь-яка зміна, тобто, збудження, якого він зазнає під впливом будь-якого подразника., джерелами якого бувають: 1) явища, що відбуваються в реальному світу; 2) явища, що відбуваються у *мнемі*. Відповідно, розрізняють оригінальні та *мнематичні* енграми. Енграфування будь-якої екфорії витворює *мнематичну* енграму, яка, своєю чергою, знову екфорує, а ця екфорія знову енграфується і т.д. і т.д. Так виникає низка *мнематичних* явищ, які є чимраз більше віддаленими від первісної енграми, а отже, від реальності. У такий спосіб виникають енграми реальні та *мнематичні*, причому на одну реальну припадає безконечно багато *мнематичних*..., унаслідок цього більшість людей послуговуються енграмами *мнематичними*, а не первісними. До перших належать енграми більшості слів: усних, рукописних, друкованих. У процесі розвитку мови слова поступово віддаляються від реальності... і замість змісту реального, тобто того, який би відповідав реальності, слово отримує зміст *мнематичний*... натомість основою *мнематичної* енграми мала б бути енграма первісна... Більшість людей чинять так: будь-яку свою енграму вони вважають об'єктом, який існує реально, чого не лише немає, а й бути не може, оскільки будь-яка *мнематична* енграма не є первісною, а насправді є надзвичайно далекою від неї... Подібно до того, як зображення, створене проєктором на білому екрані, покриває його фігурами, фарбами, яких насправді на ньому немає, так і збудована нами проєкція покриває реальність, заважаючи бачити її. І ми реальності насправді не бачимо, оскільки вважаємо нею нашу проєкцію. Для нас наша проєкція є реальністю. Проте це реальність внутрішнього,

а не зовнішнього світу, тож те, що нам ввижається, ми вважаємо тим, що безперечно існує. Поняття проєкції відіграє у бібліопсихології надзвичайно важливу роль” [13, с. 53-55].

⁶ “Кожен читач у процесі читання буде власну концепцію саме цього тексту, зважаючи на якісну та кількісну характеристики мнєми, і саме цю проєкцію називає змістом саме цього твору. Наші судження про реальність змінюються з огляду на те, як змінюються наші енграми, які ми з певними реальними явищами асоціюємо. Зміна нашої мнєми неминує змінює те, що ми вважаємо змістом книги, тобто ту проєкцію, яку ми попередньо із елементів нашої мнєми збудували. Побудова проєкції – активізація комплексу мнематичних явищ. Читання екфорує в мнємі певний комплекс енграм. Отже, ми знаємо не книги... і не їх зміст, ми знаємо наші власні проєкції, і лише той зміст, який ми самі в них вкладаємо, а не те, що вклав у них автор або оратор. Своє ми при цьому сприймаємо як чуже. Скільки у книги читачів, стільки у неї змістів. Подібність змістів зумовлена не збігом книг, а подібністю мнем читачів... Щойно змінилася мнєма читача, змінюється і зміст твору” [13, с. 58-59].

⁷ Про Гумбольдта І. Франко писав так: “Ми ввійшли в епоху нових конкістадорів, геройський вік таких завойовників у духовній сфері, як Гумбольдт, Нібур, Гротенфенд, Дарвін...” [13, с. 293].

⁸ “Теорія мнєми – підстава кардинально змінити загально прийнятий погляд на книгу, загалом друковане, рукописне, усне слово. Звичло вважають, що слово має певний зміст, і читач або слухач може брати його, якщо ж ми цього не робимо, то винуваті у цьому самі, адже цей зміст реально існує бодай тому, що хтось його туди вклав (автор, оратор). Натомість із точки зору бібліопсихології, слово, яке ми читаємо або чуємо, не має жодного іншого змісту, аніж той, який ми вкладаємо в нього під час читання чи слухання. Той, хто промовляє або пише, насправді вкладає у слово певний зміст, проте одна справа вкласти, і зовсім інша річ отримати те, що вклав автор. Із теорії мнєми випливає, що ані той, хто читає, ані той, хто слухає, не можуть отримати із чужого мовлення те, що вклав у нього автор, оскільки будь-яке мовлення кожен читач і слухач знає і може знати лише як проєкцію, ним самим збудовану не інакше як із елементів його ж мнєми. Щоправда, деякі елементи можуть і навіть доволі часто збігаються, зважаючи на спільні сектори грам, зумовлені соціальними, історичними іншими факторами, проте ця схожість ніколи не буває стовідсотковою” [13, с. 60]. “Якщо продумати закон Гумбольдта-Потебні до кінця, ми логічно прийдемо до кардинальної реформи не лише теорії книги, але й загалом книжкової справи. Досі центральне місце в них займало те, що називають “змістом книги”. Закон Гумбольдта-Потебні пересуває головний центр тяжіння із книги в читача, із подразника у подразнюване, з збудження у збуджуване. Слово – надзвичайно своєрідна посудина, яка хоча й наповнена змістом, проте саме в такий спосіб наповнена, що ніхто і в жодний спосіб не може отримати його [зміст] і випити, його доводиться творити самим, намагаючись вникнути в нього, проте творити з власних елементів і за власним образом і подобою. Якщо через якісь певні причини слова і фрази книги не екфоруєть якихось енграм читача, він не знайде їх і в “змісті” книги. Чого немає у мнємі читача, цього однозначно не буде й у проєкції книги, цією мнємою побудованої” [13, с. 64].

⁹ Про І. Тена І. Франко писав: “Із блискучими та при тім повними широким знання й ерудиції, а незвичайно просто й популярно викладеними “Нарисами”... Іпполіта Тена повинен бути знайомий кожний освічений чоловік, особливо такий, хто цікавиться літературою і критикою та її новішим розвоєм у Франції” [22, с. 7].

¹⁰ “Расою ми називаємо вроджені й успадковані схильності, які відбиваються в темпераменті й будові тіла. Раса – перше й найбагатше джерело тих основних властивостей, які дають початок історичним подіям” [17, с. 5].

¹¹ “Визначивши внутрішній склад раси, ми повинні розглянути середовище, в якому вона живе. Бо людина не одна в світі; вона оточена природою й іншими людьми; на первісні й постійні риси накладаються випадкові й другорядні, і природний характер змінюють чи доповнюють фізичні й соціальні обставини, що діють на неї” [17, с. 5].

¹² “Є, однак, ще третій розряд причин, бо, крім сил зовнішніх і внутрішніх, маємо добуток цих

сукупних сил, що сприяє, своєю чергою, і створенню наступного добутку; крім постійного імпульсу і конкретного середовища, є ще й набута швидкість. Національний характер і навколишні обставини діють не на *tabulam rasa*, а на дошку з певними відбитками. Залежно від того, у який момент беруть дошку, відбиток на ній буде інший, і цього достатньо, щоб загальна дія була іншою” [17, с. 20].

¹³ Саме в такій послідовності ці чинники й учасники посіву подано у художньому тексті. Безперечно, не треба вбачати у цьому свідому аналогію, але, вочевидь, певний причинно-наслідковий зв'язок існує.

¹⁴ “В кожний окремих момент мнєма кожного індивіда містить первісні енграми і спадкового, і соціального, і індивідуального походження. Джерело надходження енграм зумовлює і особливості функціонування мнєми. Сукупність енграм спадкового походження разом із особливостями спадкового функціонування називатимемо мнємою спадковою. Причому до спадковості слід зараховувати й усілякі спадкові виродження. Сукупність енграм, отриманих із соціального середовища, називатимемо соціальною мнємою. Сукупність енграм, отриманих індивідом із власного досвіду... – індивідуальною мнємою”. [13, с. 76].

¹⁵ Досвіду людства, нею ж накопичені і колективно та індивідуально створювані. Із цього середовища ми черпаємо не лише миттєві враження, але й звички, навики. В усіх сферах життя, починаючи із особистої та сімейної і закінчуючи історичною. Мова – явище соціального походження ... Слово – енграма соціальна. Енграми надходять численними потоками, причому кожен із цих потоків має свої характерні особливості, внаслідок чого особливими стають і енграми, які вони продукують. Сукупність цих енграм – особливий різновид соціальної мнєми. У житті більшості переважають одні й ті ж потоки соціальних енграм. Найголовнішими із різновидів соціальної мнєми є: 1) сімейна; 2) місцева; 3) національна; 4) державна; 5) міжнародна; 6) професійна; 7) класова; 8) освітня (енграми шкільного та книжкового походження); 9) конфесійна (церковно-релігійна); 10) актуальна (певного історичного моменту); 11) історична (певного історичного періоду); 12) космічна сукупність енграм, продукуваних а) географічними особливостями; б) природою органічною та неорганічною. Усі індивіди і навіть колективи можна класифікувати за певними групами енграм, які переважають» [13, с. 72-73]. Соціальна мнєма збагачується новими енграмами різними шляхами і безпосередніми, і опосередкованими [13, с. 74]. “Лише завдяки соціальній мнємі ми розуміємо один одного, отже, і той зміст, який кожен із нас приписує мовленню – теж соціальне явище” [13, с. 76].

¹⁶ “Для розуміння суті книжкової справи вивчення тієї ролі, які відіграє спадкова мнєма, безперечно, необхідне” [13, с.71]. “Отже, до спадкової мнєми слід зараховувати такі явища, як спадковість анатомо-фізіологічна та психічна, вроджені рефлекси, інстинкти і деякі емоції... В основі спадкової мнєми – спадковість енграфічного впливу” [13, с. 70]. “Щодо розумного життя людства загалом, то до спадкової мнєми слід зарахувати такі вроджені, успадковані елементи, як біологічні (будову тіла і функціонування його, а також рефлекси), антропологічні (стать, вік, раса). Суттєво, що до спадкової мнєми слід зарахувати деякі психічні явища, оскільки, безперечно, успадковуючи певні анатомічні характеристики, ми успадковуємо і психічні властивості, які передаються із покоління в покоління як функції анатомо-фізіологічного апарату, і схильність до певних реакцій, а отже, й переживання, які ці реакції супроводжують” [13, с. 69]. “Явище спадковості за Семоном може бути врешті-решт зведеним до спадкової передачі схильності до реакції на певні подразники” [13, с. 70]. “Інстинкт Герінг вдало назвав пам'яттю виду: істота, накопичуючи енграми, із покоління в покоління передає їх у спадок у вигляді зародків плазми певної властивості... Спадкова мнєма зумовлена плазмою зародковою” [13, с.69]. “Якщо на спадковий механізм якогось інстинкту діє певний подразник із навколишнього середовища, здатний активізувати рецепторний апарат цього механізму, то він неминуче викликає реакцію, властиву конструкції механізму, а не середовищу, яке є лише подразником” [13, с. 70].

¹⁷ Як ми вже зазначали, образ Бориса Граба є автобіографічним. От хоча б кілька витягів зі спогадів сучасників Франка про нього, у яких проглядають паралелі: “Франко вже від самого початку

дався пізнати всім як з природи дуже здібна, талановита людина, мав надзвичайну пам’ять. Книжок, шкільних підручників мав дуже мало, лише зошитові нотатки, позгинані і підрані, де собі дещо нотував під час викладу, але більше нотував собі в своїй голові так, що кожну викладану річ пам’ятав настільки докладно ніхто не міг собі занотувати в зошиті. Навіть в скороченні. Найбільшим його заняттям поза школою у вільний час було замилювання до читання всього, що йому лишень попадало в руки, і в тім напрямі ніхто йому не дорівнював” [16, с. 56]. “Франко в народній школі був доброго здоров’я, веселої вдачі, рухливий, до книжки цікавий. Поведення Франка з товаришами шкільними було все приязне. Франко був рухливий. Щоденно після школи, вдома, бігав півгодини. А тоді вертав до книжки або, як лис за курми, ходив за книжками поміж люди” [16, с. 49]. Безумовно, не йдеться тут про буквальне, надто спрощене, а, отже, й викривлене тлумачення автобіографічного образу, адже творча уява, зрозуміло, трансформувала його, і Борис Граб – не Іван Франко, але, власне, у цьому й полягає суть такого типу образів, позаяк автобіографія є одним зі способів інтроспективного психологічного аналізу, коли автор описує себе-для-себе.

¹⁸ “Наявність індивідуальної мнєми зумовлена особистими особливостями індивіда і його життя. Колективний історичний досвід людства надто великий, аби індивідуальна мнєма могла, так би мовити, цілком його поглинути” [13, с. 75]. “Вона – джерело словесної творчості” [13, с. 76].

¹⁹ Автобіографізм цього твору полягає не лише в очевидних паралелях з життя автора й героя, але й в образі Міхонського, який теж був учителем І. Франка: “В IV класі був учителем математики Michoński, незвичайно добрий педагог. Він мав величезний вплив на виховання учнів. Часто пригадував нам: “Ви є у віці розвитку фізичної зрілості, було б бажаним, щоб у вас в парі йшла і розумова зрілість. Бо той, хто її не має, є дитиною і не повинен перейти у вищу гімназію. Там треба вже серйозно мислити, практично дивитись на життя. Вашу зрілість буду оцінювати в кінці курсу, коли кожен з вас дістане для розв’язування одну арифметичну задачу про об’єднані спілки” [16, с. 49]. “Все нам нагадував, що теорія без практики мало варта: “Що з того, що вмієш вирахувати поверхню геометричних фігур, але не вмієш зробити простої коробочки. Зроби сам коробочку і принеси її мені, то, хоч би і не знав геометрії, одержиш добру оцінку. Учень повинен постійно знайомитись з поняттям економії: стоїш біля дошки, треба тримати губку досить вологою, завжди в лівій руці, а в правій – суху крейду. Завжди починати писати з самого верху дошки, але ніколи – з середини. Протилежна робота не є економією. Деякі з вас мешкають у ремісників, то повинні вчитися ремесла, а при тому навчаться обходитись економно з інструментами, цінувати фізичну працю” [16, с. 49]. Зрозуміло, що тут йдеться теж про збірний образ наставника, притаманний для так званого роману виховання.

²⁰ У процесі просування будь-якої цінності, рукописного, друкованого слова їхньою траєкторією консонанс емоцій того, хто передає, з емоціями того, хто отримує, сприяє цьому просуванню. Натомість дисонанс емоцій шкодить йому. Схожі явища консонансу та дисонансу існують між емоціями колективу (тими, що переважають) та індивіда. Цей консонанс і дисонанс відіграє у книжковій справі не лише не меншу роль, аніж так званий зміст друкованого чи усного слова, але ще більшу. Цю роль, як правило, не вивчають, а здебільшого обминають теоретики й історики літератури” [13, с. 67].

²¹ “Із закону Гумбольдта-Потебні помітно, що ступінь взаєморозуміння чи нерозуміння залежить від схожості чи несхожості мнєм. Отже, прагнути до взаєморозуміння – те саме, що прагнути заповнити чужі мнєми первісними енграмами одних і тих самих реальностей” [13, с. 77-78]; “... не менш важливим чинником формування асоціативного словесного поля є безпосередність емоційного діапазону читачів, їхня рецепційна настанова” [19, с. 183].

²² “В неї слід ввести і знання, і розуміння, і настрої соціально-етичного типу. Проте ввести їх туди – зробити їх власним психічним здобутком суб’єкта, аби він висловив їх мовою власної мнєми і втілював їх у свою власну поведінку, аніскільки не поступаючись своїми індивідуальними особливостями, але утилізуючи їх в інтересах колективу. Тут перед нами такі завдання: 1) використати спадкову мнєму індивіда; 2) спираючись на неї, прищепити йому якомога більше умовних рефлексів соціального

характеру; 3) зблизити його індивідуальну мнему із соціальною, а цю – з соціальним досвідом людства, а для цього накопичити якомога більше оригінальних, первісних енграм” [13, с. 76].

²³ “Немає такої частини соціального життя, яка б не брала активної участі у цьому комплексі комплексів і не зумовлювала б своєю наявністю усі інші частини” [13, с. 80].

²⁴ “Задача бібліопсихології – навчити самого працівника так організувати свою розумову працю, аби отримати із неї максимальну користь для соціального колективу, а через нього і для себе самого” [13, с. 41], “замінити розумову діяльність пасивну розумовою діяльністю активною, розумовим самоозброєнням, самовихованням, самодіяльністю, самовизначенням у межах свого соціального колективу і в його інтересах, як і в інтересах індивіда” [13, с. 43].

²⁵ “Мнема розуміє будь-яке отримане нею подразнення лише оперуючи власними термінами, тобто суб’єктивними збудженнями, які, своєю чергою, не приходять ззовні, а з’являється, активізуються у мнемі в момент подразнення: подразник не передає, а лише збуджує. Отже, той, хто слухає або читає, може знати зміст друкованого, рукописного, усного слова лише настільки, наскільки воно подіяло на його мнему, витворило у ній ті чи інші енграми, активізувало ті чи інші ейфорії” [13, с. 60]. “Чого немає у спадковій, соціальній та індивідуальній мнемі, того не буває і в екфорії, отже, й у проєкції, збудованій із елементів нашої мнemi. Якісна та кількісна характеристики мнemi зумовлюють якісну та кількісну характеристики проєкцій” [13, с. 85]. “Якщо немає... перетину ймовірного і дійсного світу в процесі читання, то неминуче відбувається процес занурення в неозначеність, де ототожнення та самоототожнення стає утопією, оскільки тоді між читачем і персонажем тексту виникає прозора шибка, через яку читач може споглядати світ текстуальної дійсності, однак не здатний досягнути його через відсутність ключів розуміння його значень, кодів, символів тощо” [7, с. 196].

²⁶ Зрештою, саме таке синтетичне бачення основних суспільних процесів, як реалізація мнemi соціуму, вирізняє творчість самого Франка.

²⁷ “Усне, рукописне та друковане слово не мають раз і назавжди властивого їм змісту. Зміст, який в них вкладають автори, не збігається з тим, який в них вкладають читачі... Саме тому друкованим, рукописним і усним словом слід вважати снаряд, з допомогою якого вдається збуджувати певні реакції в певній мнемі. Читачем або слухачем слід вважати будь-яку мнему, оскільки вона зазнає збудження. Читання та слухання – процес збудження мнemi з допомогою мовлення. Автором і оратором слід вважати того, хто створює доцільно і планомірно подразнення у вигляді друкованого, усного, рукописного слова. Кожна грамотна людина є тою чи іншою мірою і читачем, і письменником, і оратором... Отже, змістом слова слід вважати психологічний процес, а не букви, звуки тощо. Проте зміст цей – явище динамічне, що змінюється залежно від умов місця і часу, які зумовлюють мнему” [13, с.65].

²⁸ “Час уже відмовитися раз назавжди від недоладної манери лікувати всіх хворих одними й тими самими ліками. Тут перед нами питання не інакше, як індивідуальної психології” [15, с. 10].

²⁹ Саме ця проблема сформульована у тезі М. Рубакіна: кожному читачеві – його книгу, свого часу особливо переймала науковця. Час, який безпосередньо передував еміграції і перші роки в Швейцарії виявилися досить вдалим у творчості Рубакіна. У 1905 р. вийшло перше, а в 1911–15 рр. – друге видання праці, яку вчений вважав своїм фундаментальним твором – “Среди книг: Опыт обзора русских книжных богатств в связи с историей научно-философских и литературно-общественных идей. Справочное пособие для самообразования и для систематизации и комплектования общеобразовательных библиотек, а также книжных магазинов”. У першому виданні описано близько 7 500 найкращих, на думку Рубакіна, книг російською мовою, а в другому – близько 20 000, причому у другому виданні до кожного розділу бібліографічного списку літератури, який відповідав основним галузям знань, було додано “Попередні зауваги”, в яких викладено історію науки, подано характеристику авторів та їхніх книг, історію ідей.

³⁰ М. Зубрицька у монографії “Homo legens”: читання як соціокультурний феномен” вдало ілюструє такий різновид книг словами Юрія Липи: “Є в тих книжках щось, що притягує, це пульсування крові,

пульсування живе, нерівне, але щире. В тому пульсуванні – жива людина, що пише до живих людей. Це книжки, що вийшли з крові, і тому – це червоні книжки” (Липа Ю. Бій за українську літературу. – Варшава: Народний світ, 1935. – С. 126). Цит. за кн.: М. Зубрицька «Homo legens»: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004.

³¹ “Робота просвітителя іноді створює туман у голові читача і посилює його невігластво, втілене у вчених словах і наукових термінах” [12, с. 41]; “Різні мнени вимагають різних засобів збудження, а невмілий і ненауковий вплив на мнени призводить до наслідків протилежних тим, які бажають здобути” [12, с. 10].

³² Зокрема, основні положення **соціонічної бібліопсихології** викладено у публікаціях: Аугустинавичюте А. Соционика: Введение / Сост. Л. Филлипов. – М.: ООО “Фирма “Издательство АСТ”; СПб.: Terra Fantastica, 1998. – 448 с.; Аугустинавичюте А. Соционика: Психотипы. Тесты / Сост. Л. Филлипов. – М.: ООО “Фирма “Издательство АСТ”; СПб.: Terra Fantastica, 1998. – 416 с.; Бородин В.А. Развивающие уроки в начальной школе: акмеологический подход. Маленькая книжка о больших проблемах обучения чтению. – СПб: АкадемПресс, 2000. – 52 с.; Бородин В.А. Акмеология информационной культуры личности: стратегия развития. – СПб.: АкадемПринт, 2001. – Вып. 1. – 36 с.; Бородин В.А. Восприятие поэзии Востока. – М.; СПб., 2001. – 224 с.; Бородин В.А. Психология чтения. – СПб: Изд-во СПбГУКИ, 1997. – 79 с.; Филатова Е.С. Соционика в портретах. – Новосибирск: Сиб. хронограф, 1996. – 72 с.; Филатова Е.С. Соционика для всех. Наука общения, понимания, согласия. – СПб: Б и К, 1999. – 276 с.; Шапошников А.Е. Библиотечная соционика как развивающаяся область знания // Библиотековедение. – 2001. – № 6. – С. 61 – 64;

бібліотечної соціоніки: Беспалов В.М. Изучение читательского восприятия как средство совершенствования библиотечного руководства чтением (на примере общественно-политической литературы): Автореф. дис... канд. пед. наук; Исаева Е.Н. О соционической библиопсихологии и соционической библиотерапии // Библиотековедение. – 2003. – № 3. – С. 80 – 84; Шапошников А.Е. Библиотекарь и читатель: аспекты общения // Библиотековедение. – 2001. – № 1. – С. 59 – 63;

соціонічної бібліотерапії: Аванесов В.С. Тесты в социологическом исследовании. М.: Наука, 1982; Блейхер В.М. Психологическая диагностика интеллекта и личности. – К.: Вища шк., 1978. – 141 с.; Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. – К.: Наук. думка, 1989.

1. *Балика Д.* Синтетичний та аналітичний метод вивчення читача // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1 – 2. – С. 16 – 36.

2. *Беспалов В.М.* Библиопсихология Н.А.Рубакина: методологические и методические аспекты // Библиотековедение. – 2002. – № 3. – С. 76 – 87.

3. *Беспалов В.М.* Библиопсихология Н.А.Рубакина и проблемы восприятия текста книги и библиографической информации // Теоретико-методологические проблемы современного советского библиографоведения: Межвуз. сб. науч. тр. / МГИК. – М., 1981. – С. 131 – 140.

4. *Беспалов В.М.* Возможности практической методики Н.А.Рубакина в современных условиях // Науч. и техн. б-ки. – 1992. – № 8. – С. 40 – 46.

5. *Бородин В.А.* Михаил Николаевич Куфаев и читателеведение (акмеологический подход) // Библиотековедение. – 2003. – № 3. – С. 84 – 92.

6. *Воробьева К.И.* Отечественная библиологическая психология: история, состояние, перспективы: Автореф. дис... д-ра психол. наук. – СПб, 1996. – 39 с.

7. *Евтюхина Е.А.* Творчество Николая Рубакина и перспективы библиопсихологии // Библиотековедение. – 2003. – № 3. – С. 80 – 84.

9. *Евтюхина Е.А.* Библиопсихологическая теория Н.А.Рубакина как метод исследований психологической связи, существующей в системе документальных коммуникаций // Общенациональный конгресс “Чтение в современном мире: опыт прошлого, взгляд в будущее”, 18 – 21 августа 1991 г.: (Секц. “Рубакинские чтения”: Тез. докл.). – М., 1991. – С. 14 – 15.

8. *Зубрицька М.* «Номо legens»: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Літопис, 2004. – 351 с.
10. *Казаринова И.Н.* Влияние групповой работы общедоступных библиотек на саморегуляцию читательской деятельности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб, 1997. – 15 с.
11. Роль книги и чтения в культурном развитии: Материалы международного семинара ИФЛА (Москва, 22 – 24 мая, 1984). – М., 1987. – 273 с.
12. *Рубакин Н.А.* Избранное: В 2 т. – Т. 1 / Сост. и коммент. проф. А.Н. Рубакина – М.: Книга, 1975. – 224 с.
13. *Рубакин М.* Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1 – 2. – С. 5 – 16.
14. *Рубакин Н.А.* Психология читателя и книги. – М.: Книга, 1977. – 263 с.
15. *Сартр Ж.-П.* Что такое литература? – СПб: Алетейя, 2000.
16. *Сорокин Ю.А.* Смысловое восприятие текста и библиопсихология (на материале восприятия текста науч.-попул. лит.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1973. – 112 с.
17. Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – 635 с.
18. *Тен І.* Філософія штуки. – Львів, 1883.
19. *Тихолоз Н.* Казкотворчість Івана Франка (генологічні аспекти) / Відп. ред. Є.К. Нахлік. – Львів, 2005. – 316 с.
20. *Франко І.* Вибрані твори: У 3 т. – Т. 3: Літературознавство, публіцистика / Ред. кол. Скотний В. та ін.; упоряд. Баган О. – Дрогобич: Коло, 2004. – 690 с.
21. *Франко І.* Борис Граб // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 18. – С. 177 – 191.
22. *Франко І.* На склоні віку. Розмова вночі перед новим 1891 роком // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 45. – С. 293.
23. *Франко І.* Іпполіт Тен Нариси зі старовинного світу // Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1970 – Т. 37. – С.7.

THE CONCEPT OF CULTIVATING OF BIBLIOPSYCHOLOGICAL VALUES (IVAN FRANKO'S STORY "BORYS HRAB": TEXTUAL ANALYSIS)

Nataliya DEMCHUK

*Ivan Franko National University of L'viv,
Department Library Studies and Bibliography
1/250, Universytets'ka Str., 79000 L'viv, Ukraine, tel: 8 0322 296 43 78*

The article focuses on cultivating bibliopsychological values, that is formation of readers' mneme according to the principal laws of bibliopsychology. The main prerequisites, regularities, factors, stages and participants of the project are consistently outlined on the basis of a textual analysis of I. Franko's story "Borys Hrab".

Key words: bibliopsychology, engram, mneme, ecphoria, homophony, Semon's law, Humboldt-Potebnia's law, I.Ten's law, stimulation-excitation, engraving, cultivating of bibliopsychological values.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2005
Прийнята до друку 06.03.2006